

بررسی علل تغییر کالبدی در مرکز شهر تهران و راهکارهای تعدیل آن از نظر مدیریت شهری (مورد: منطقه شش)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۲/۱۱ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۶/۷

حمیده رشادت جو

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران
hamidehreshadatjoo@yahoo.com

پدرام طلوعی

دانش‌آموخته مقطع کارشناس ارشد مدیریت امور شهری
ptolouei@yahoo.com (مسئول مکاتبات)

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: شهرها از تاریخ پیدایش همواره دست‌خوش تغییرات متعددی بوده‌اند که باعث توسعه و حتی نابودی آن‌ها گردیده و شهر تهران نیز به عنوان پایتخت کشور ایران از این موضوع مستثنی نبوده است. منطقه شش شهرداری تهران، به عنوان یکی از مرکزی‌ترین مناطق، از ویژگی خاصی در این رابطه برخوردار است. تجمع مراکز اداری، تجاری و دولتی، شمار بالای جمعیت شناور و کانون توجه مناسبات سیاسی سبب منحصر به فرد شدن منطقه شده و لذا شناخت دقیق‌تر آن بسیار ضروری است. این پژوهش به منظور، بررسی علل تغییر کالبدی در مرکز شهر تهران و راهکارهای تعدیل آن از نظر مدیریت شهری (مورد منطقه شش) انجام پذیرفت.

روش پژوهش: از نظر هدف کاربردی و از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این تحقیق ساکنین منطقه شش می‌باشند؛ که بر اساس روش کرجسی و مورگان و انتخاب نمونه ۳۸۶ نفری به صورت تصادفی، توزیع پرسشنامه در هجده محله منطقه و استفاده از روش آمار توصیفی - استنباطی و به کارگیری نرم‌افزار SPSS و آزمون t. انجام گرفته است.

یافته و نتیجه پژوهش: رابطه معناداری بین عوامل اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی و تغییر کالبدی منطقه مشاهده و نتیجه‌گیری گردید، مدیریت شهری می‌تواند نقش بسزایی در تغییر کالبدی داشته و در راستای تعدیل مشکلات موجود نیاز به انجام راهکارهای مناسب، از جمله توجه بیشتر به عوامل اجتماعی، موثر دانستن عوامل فرهنگی در اداره شهر، سیاست‌گذاری‌های نوین اجرایی در امور اقتصادی و زیست‌محیطی آشکار می‌باشد.

واژگان کلیدی: تغییر کالبد، شهر، مدیریت شهری، منطقه شش

مقدمه

بیان مسئله

شکل‌گیری شهرها به قرن‌ها پیش برمی‌گردد. شهرها در طول زمان دست‌خوش تغییرات و تحولات اساسی منطبق با عصر خود بوده‌اند، متغیرهای متعددی که همواره بر کالبد فیزیکی شهرها اثر گذاشته و همچنان نیز در قالب اشکال متفاوتی نظیر افزایش جمعیت، مهاجرت، دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حتی حوادث طبیعی بر ساخت و بافت شهرها اثر می‌گذارند و زمینه توسعه فضایی آن‌ها را فراهم می‌آورند. توسعه روز افزون علم در قالب‌های متفاوت به سرعت ساخت و فضا (کالبد فیزیکی) شهرها را وسعت بخشید. این امر برخی از دانشمندان را بر آن داشت تا به بررسی علمی مجموعه عوامل موثر بر دگرگونی ساخت و بافت شهرها بپردازند و سکونت‌های شهری را به عنوان مهم‌ترین کانون جذب جمعیت مورد تحلیل قرار دهند تا بتوانند الگوی مناسبی برای توسعه بیابند و شکل آن را از هرج‌ومرج بی‌قواره که مشکلات متعددی را به همراه داشت، رهایی بخشند. به هر حال امروزه در تحلیل‌های فضایی از بافت کالبدی شهرها و الگوی غالب بر آن‌ها، توجه به ساخت و بافت شهری اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. روند گسترش شهرنشینی، تغییرات کالبدی شهرها را اجتناب‌ناپذیر ساخته است، اما باید توجه داشت که ساختار فضایی کالبدی شهرها در هر دوره‌ای تحت تأثیر عوامل مختلف و متنوعی دگرگون شده و این دگرگونی امروزه در هاله‌ای از روابط پیچیده بین شهر و منطقه آن صورت می‌پذیرد. امروزه شهرهای کشورهای در حال توسعه با مشکلات فراوانی روبرو هستند: افزایش نرخ رشد جمعیت، مهاجرت به شهرها و نرخ رشد شهرنشینی، موجب افزایش تراکم جمعیت در شهرها شده است. از پیامدهای طبیعی چنین فرآیندی، کمبود زمین مناسب جهت اسکان جمعیت و فشار بر منابع محدود محیطی می‌باشد که به آن تأثیرات انباشتی^۱ می‌گویند. (Berube 2007, 229)

در همین راستا استفاده غیر اصولی و بدون برنامه از زمین و تغییر کاربری‌ها، بدون توجه به ظرفیت‌های محیطی موجب از بین رفتن تعادل و توازن محیط‌زیست گردیده و توسعه پایدار شهری را دچار چالش نموده است. به گونه‌ای که یکی از مهم‌ترین دغدغه‌ها و نگرانی‌های مدیران و برنامه‌ریزان شهری، پایداری محیط‌زیست شهری می‌باشد. (مرصوصی ۱۳۸۶، ۱)

منطقه شش به عنوان یکی از مرکزی‌ترین نقاط پایتخت و الگویی از ویژگی‌های خاص شهری مانند وزارتخانه‌ها، سفارتخانه‌ها، وجود سازمان‌ها و ادارات مرکزی، مراکز علمی و دانشگاهی، مراکز تجاری بزرگ و... با همین رشد ناموزون دست‌خوش تغییرات ویژه‌ای در این سال‌ها شده است (Harvey 1996 2:101). در رابطه با مسائل اقتصادی به این موضوع اشاره می‌شود، درحالی‌که منطقه شش با حدود ۲۱۳۰ هکتار معادل ۳/۳ مساحت شهر تهران را پوشش می‌دهد، چیزی بیش از ۳۰٪ ساختمان‌های حکومتی - دولتی نهادها، بانک‌های دولتی و خصوص و ارگان‌های اصلی کشور را در خود جای داده است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)، به عبارت دیگر سیستم تصمیم‌سازی و مدیریت دولتی و همچنین موتور نظام بازرگانی - اقتصادی نوین تهران در منطقه شش استقرار یافته است. در رابطه با مسائل اجتماعی و فرهنگی وجود دانشگاه‌های بزرگ کشور که جنبه ملی دارند مثل دانشگاه تهران، تربیت مدرس، امیرکبیر و مراکز اصلی دانشگاه آزاد اسلامی همچنین وجود مراکز آموزشی و فرهنگی، سینماها، فرهنگسراها و... نقش اثرگذاری در منطقه شش دارند. از دیگر عوامل موثر در تغییر کالبدی این منطقه عوامل محیط‌زیستی را می‌توان برشمرد. افزایش بیش از حد تراکم جمعیت در این منطقه و هجوم جمعیت جهت اشتغال یا عبور از آن سبب گردیده که بین جمعیت روز و شب شاهد اختلاف چشمگیر ۶۰۰ هزار نفری باشیم. (جمعیت روز ۸۰۰ هزار نفر و جمعیت شب ۲۰۰ هزار نفر). لازم به توضیح است که روزانه حدود دو میلیون نفر نیز از این منطقه عبور می‌کنند.

آلودگی‌های صوتی، هوا، بصری، آب و همچنین وجود مرکز تخلیه زباله بی‌هقی در محیط‌زیست شهری بسیار اثرگذار بوده است که در این زمینه مدیریت شهری می‌تواند در منطقه نقش بسزایی داشته باشد. لذا هدف اصلی این مطالعه بررسی علل تغییر کالبدی در مرکز شهر تهران و راهکارهای تعدیل آن از منظر مدیریت شهری (مورد منطقه شش) بوده و در راستای نیل به اهدافی چون ارائه راهکارهایی جهت بهبود کیفیت زندگی و محیط‌زیست شهری همچنین جلوگیری از تخریب بافت مسکونی در منطقه، از طریق کنترل تغییر کالبدی غیر اصولی مرکز شهر تهران (منطقه شش) و هدایت نمودن شرایط منطقه به سوی مرکز شهری پایدار و حفظ، ارتقاء و تقویت زندگی اجتماعی در محلات، مورد

ارزیابی قرار گرفته است تا بتوان از طریق راهکارهای ممکن توسط مدیریت شهری مشکلات موجود را رفع یا تعدیل نمود.

فایده و هدف پژوهش

موقعیت منطقه شش در مرکز شهر تهران و قرار گرفتن این منطقه در قطب اقتصادی و مرکزیت اداری - سیاسی در گسترش فیزیکی و تغییرات کالبدی آن تأثیرگذار است، به عبارتی، شرایط خاصی نظیر مرکزیت مکانی منطقه در پهنه کلان شهر تهران از یکسو، موقعیت گرهگاه ارتباطی و ترافیکی آن مابین مناطق شمالی، جنوبی، شرقی و غربی از سوی دیگر، موجب استقرار فعالیت‌ها و کاربری‌های متعدد اداری - خدماتی و حتی تجاری با مقیاس کلان شهری، منطقه‌ای، ملی و حتی فراملی و نهایتاً مرکزیت کارکردی آن در شهر تهران شده و آن را از نظر نوع، مقیاس و شعاع عملکرد کاربری‌ها و تنوع فضایی به مهم ترین بخش در هسته مرکزی شهر تهران تبدیل کرده است، بطوریکه حدوداً ۳۳٪ وزارتخانه‌ها و مؤسسات تابعه، ۲۸٪ مؤسسات آموزش عالی، ۱۹٪ بیمارستان‌های تخصصی با مقیاس عملکرد ملی، ۴۰٪ سازمان‌ها و ادارات کل وزارتخانه‌ها، ۲۰٪ بیمارستان‌ها عمومی با مقیاس عملکرد استانی، ۱۸٪ سینماها، ۸۰٪ فضاهای مذهبی مربوط به اقلیت‌ها در این منطقه واقع شده‌اند. حال با توجه به در نظر گرفتن چنین ویژگی‌هایی اهمیت نگاه داشت این منطقه در شرایط مطلوب که پذیرای حدود ۲۰۰ هزار نفر سکنه دائم و ۶۰۰ هزار نفر کارمند همچنین محل عبور ۱/۲ میلیون نفر در ترددهای شهری شده است، دو چندان خواهد شد. در شرایط فعلی هجوم کاربری‌های غیرمجاز به ویژه اداری، همچنین وجود وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات، دانشگاه‌ها، مراکز فرهنگی و اجتماعی که همگی بدون در نظر گرفتن زیرساخت‌های شهری مناسب استقرار یافته‌اند، باعث مشکلات عدیده‌ای، به ویژه در امر ترافیک و در موازات آن تراکم بیش از حد اتومبیل سبب ایجاد آلودگی صوتی، تشدید آلودگی هوا و حتی آلودگی‌های بصری شده است، بطوریکه چهره مرکزی شهر از زیبایی و جذابیت لازم برخوردار نیست. توجه مؤسسات و شرکت‌های خصوصی و دولتی به وجود دفاتر خود در این منطقه باعث گردیده هزینه اجاره و خرید و فروش به طور غیراصولی در منطقه بالا رفته و شرایط کاملاً غیرعادی را ایجاد نماید. در چنین شرایطی وضعیت جهت سکنی گزیدن در این منطقه روز به روز

دشوارتر گشته و منجر به مهاجرت جمعیت ساکن از این منطقه خواهد شد تا این حد که علیرغم رشد جمعیت تهران در سال‌های گذشته، میزان جمعیت ساکن در این منطقه سیر نزولی داشته و در حقیقت شاهد مهاجرت و ترک مردم ساکن در این منطقه هستیم، ضمناً بحث کیفیت زندگی و جامعه ایمن نیز در این منطقه با مشکل مواجه گردیده و علاوه بر اینکه ویژگی‌های یک زندگی باکیفیت در این منطقه زیر سؤال رفته، متأسفانه تا کنون در رابطه با رعایت استانداردهای جامعه ایمن نیز از طرف مؤسسات بین المللی مورد تأیید نبوده است. در بسیاری از نقاط مرکزی منطقه کاربری‌های موجود با پایان کارها و طرح‌های تفصیلی تهران مطابقت ندارد و سبب آشفتنی در بافت‌های شهری به خصوص بافت‌های مسکونی شده و باعث گردیده‌اند که جمعیت ساکن منطقه در سال‌های اخیر رو به کاهش بگذارد و تفاوت فاحشی بین جمعیت روز و شب منطقه مشاهده گردد. در چنین شرایطی پرداختن به عوامل تأثیرگذار بر تغییرات کالبدی، ضرورت انجام این پژوهش را فراهم می‌آورد و در نهایت سعی می‌شود با ارائه راهکارها و سیاست‌های که حتی الامکان قابلیت اجرایی داشته باشد در جهت ساماندهی کالبدی و فضای شهری این منطقه گامی کوچک برداشته شود تا از وضعیت کنونی خارج و به تعدیل برسد.

اهداف پژوهش

هدف کلی این پژوهش بررسی علل تغییر کالبدی در مرکز شهر تهران (منطقه شش) و راهکارهای تعدیل آن از منظر مدیریت شهری است که در کنار آن اهداف فرعی زیر نیز دنبال می‌شود. ارائه راهکارهای جهت بهبود کیفیت زندگی، بافت مسکونی و کیفیت محیط زیست شهری در منطقه از طریق جلوگیری از تغییر کالبدی غیر اصولی مرکز شهر تهران (منطقه شش) در راستای هدایت نمودن شرایط منطقه به سوی اصول شهرسازی مدرن و حفظ، ارتقاء و تقویت زندگی اجتماعی در محلات.

ادبیات پژوهش

تغییرات کالبدی

عبارت است از: تحول سیما، ریخت و پیکر فضای شهر که در نتیجه‌ی رشد جمعیت و توسعه ساخت و سازهای اقتصادی، سیاسی، توسعه شبکه حمل و نقل و

ارتباطات و فعالیت‌های اداری، اقتصادی و تجهیزات زیربنایی شهر. اگر چه خود کالبد معرف فضاست، لذا تغییرات کالبدی یک شهر و نیروهای موثر در این تغییرات نیز می‌تواند از مباحث اصلی مورد توجه مدیریت شهری باشد (رهنمایی ۱۳۷۰، ۱).

شهر

شهر مجموعه‌ای از ترکیب عوامل طبیعی، اجتماعی و محیط‌های ساخته شده توسط انسان که در آن جمعیت ساکن متمرکز شده است به عبارت ساده‌تر شهر را پدیده هواییان یک واحد اجتماعی و یا سیاسی، یک واحد فعالیت، فیزیکی و جمعیتی دانست (شیعه ۱۳۸۹، ۴). شهر در حیات مدنی از سه رکن اصلی شهروند و کالبد شهر و مدیریت شهری تشکیل می‌شود. شهروند و مدیریت شهری ماهیتی فاعلی دارند و کالبد شهری ماهیتی انفعالی. انسان بنا به مدنی الطبع بودن میل به شهروندی دارد و نیازمند حیات مدنی است و مدیریت شهری مکلف به ساماندهی و مدیریت کالبد شهر است (پاپلی یزدی ۱۳۸۹، ۵۱).

مدیریت شهری

استرن، مدیریت شهری را مفهومی چند وجهی بشمار می‌آورد که تعریف پذیر نیست. آنچه اهمیت دارد این است که او مدیریت شهری را مفهومی هماهنگ و یکپارچه بشمار می‌آورد. این خود مستلزم توجه به نحوه و ضرورت گذار از برنامه‌ریزی کالبدی به مدیریت شهری است. مدیریت شهری نوعی رویکرد هماهنگ و یکپارچه را نسبت به مسائل شهری در کشورهای در حال توسعه ضروری می‌سازد (سازمان شهرداری‌ها و دهرداری‌ها ۱۳۸۹، ۷۰۷-۷۰۹).

مدیریت شهری یک مفهوم فراگیر است و هدف آن تقویت سازمان‌های دولتی و غیردولتی برای شناسایی برنامه‌ها و سیاست‌های گوناگون و پیاده‌سازی آن‌ها با نتایج بهینه است. مدیریت شهری عبارت از سازماندهی عوامل و منابع برای پاسخگویی به نیازهای ساکنان شهر است. با توجه به اینکه شهر دارای نظامی باز است، مدیریت شهری بیش از حیطة کالبدی شهر را در بر می‌گیرد (پاپلی یزدی ۱۳۸۹، ۳۲۲-۳۲۴).

توسعه پایدار

توسعه پایدار به معنای «تلفیق اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی برای حداکثر سازی رفاه انسان

فعلی بدون آسیب‌رسانی به توانایی نسل‌های بعدی برای برآوردن نیازهایشان است». (نوابخش و سیاه پوف ۱۳۸۲، ۲۲) مبانی نظری چند تن از نظریه‌پردازان بهره گرفته شده در مقاله به صورت جدول شماره ۱ تهیه شده است.

پیشینه پژوهش

در رابطه با تغییر کالبدی و بررسی علل و چگونگی آن تحقیقات و مطالعات زیر انجام که به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌شود.

کتاب‌ها

-سیاست‌ها، راهبردها، روند و ابعاد شهرنشینی در ایران. محمدعلی زاده و کاظم کازرونی ۱۳۶۵، ناشر: معاونت امور اقتصادی وزارت برنامه و بودجه. در این کتاب روند شهرنشینی و ابعاد توزیعی جمعیت شهرنشین مورد توجه واقع، هم چنین مسائل مربوط به آینده‌نگری دراز مدت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

-شهرنشینی در ایران. فرخ حسامیان، گیتی اعتماد و محمدرضا حائری ۱۳۶۳، ناشر: انتشارات آگاه. این مجموعه اولین بخش از مطالعاتی است که گروه تحقیق و مطالعات شهری و منطقه‌ای درباره شهرنشینی در ایران در نیم قرن اخیر انجام داده است.

-شهرها و مسائل مربوط به آنها. احمد مجتهدی ۱۳۴۹، ناشر: انتشارات مشعل. در این کتاب شناخت علل و عوامل پیدایش شهر، تحول جمعیت شهرنشین و افزایش جمعیت مورد بحث قرار گرفته است. همچنین در رابطه با توسعه کلان‌شهرها، ترافیک و مسائل مربوط به نوسازی شهرها سخن به میان آمده است و در نهایت تحول شگرفی که نه تنها در سیما و نما بلکه در احوال درونی و کالبدی آن‌ها نیز به وجود آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

پایان نامه‌ها

بررسی روند شکل‌گیری و تغییرات کالبدی شهر بندرگز / اسماعیل رضایی. کارشناسی ارشد (دانشگاه آزاد اسلامی). واحد علوم و تحقیقات، دانشکده مدیریت و اقتصاد، گروه مدیریت، رشته برنامه‌ریزی شهری؛ ۱۳۸۹.

محقق با مطالعه در رابطه با شکل‌گیری تدریجی شهر فوق، به موارد اثرگذار در کالبد شهر پرداخته است و فضاهای جغرافیای به عنوان عرصه فعالیت‌های اجتماعی - اقتصادی مورد مطالعه قرار گرفته و به تبع آن تحولات

جدول ۱: مبانی نظری مقاله

مؤلفه‌ها	مباحث و تعاریف نظریه	تاریخ	نظریه پرداز	نظریه
عوامل فرهنگی	تضعیف ارزش‌های دیرینه فرهنگی در انتقال جامعه گمانشافت به گزلفشافت	۱۸۸۶	فردیناند تونیس	تغییر کیفی شهرها
	تغییر روابط افراد بر اثر میزان تراکم و پیچیدگی شهری	۱۹۰۸	گئورگ زیمل	شهر و حیات زندگی
عوامل اقتصادی	در اختیار گذاشتن کالا و خدمات نقاط مرکزی به نواحی اطراف	۱۹۳۲	والتر کریستالر ^۲	مکان مرکزی
عوامل اجتماعی	پیدایش شهرها با دو انقلاب عظیم اقتصادی و سازمان‌های اجتماعی همراه بوده است.	۱۹۴۰	گوردون چاپلند	انقلاب شهری
عوامل مدیریت شهری	برای بهبود زندگی شهری افزایش کیفیت عملکرد مدیریت شهری و مشارکت مردم در امور شهری الزامی است.	۱۹۵۲	دانیل لرنر	مشارکت شهری
عوامل اقتصادی	مجموعه فعالیت‌هایی که به منظور اصلاح و بهبود مسکن و محیط مسکونی و جایگزینی گروه‌های کم درآمد توسط گروه‌های پردرآمد در بخش مرکزی شهرها صورت می‌گیرد.	۱۹۶۴	گلن	اصالت بخشی
عوامل فرهنگی	عدم پایداری زیاد افراد نسبت به مجموعه ارزشی، فرهنگی و ارتباطات خویش و در جریان بودن یک نوع داد و ستد فرهنگی	۱۹۶۶	ویر	ترن- کام
	بی‌تفاوتی، تکرار بودن و وجود روحیه سرد در شهرهای بزرگ	۱۹۷۰	میلگرام ^۳	از هم گسیختگی فرهنگی
عوامل مدیریت شهری	نقش مدیران شهری در توزیع منابع از اهمیت خاصی برخوردار است.	۱۹۷۵	پال	مدیریت مداری شهری
عوامل محیط‌زیستی	نفی موقعیت انفعالی انسان در مقابل محیط و تاکید بر کنش متقابل این دو	۱۹۷۷	امس-راپاپورت	ساخت فرهنگی
عوامل اجتماعی	به وجود آمدن مسائل اجتماعی توسط عوامل اجتماعی و ساختاری مانند ترکیب نژادی، توزیع ثروت، امکانات شغلی و نظایر آن	۱۹۷۸	هاروی چادلین	مطالعه علمی عوامل اجتماعی و ساختاری
	اثر در آمد با سازگاری مردم	۱۹۹۷	دیوید هاروی	عدالت اجتماعی
عوامل اقتصادی	شهر یک ارگانیزم اجتماعی است و آثار مثبت اقتصادی اجتماعی می‌تواند مراکز شهری را فعال و پرتحرک نماید.	۱۹۹۷	جین جاکوبز	مراکز شهری پویا و زنده
عوامل محیط‌زیستی	تداوم بهبود شرایط اجتماعی-کالبدی و توسعه منابع فعالیت در شهر	۱۹۸۴	لئونارد دهل	شهر سالم
عوامل مدیریت شهری	مدیریت شهری مفهوم چند وجهی دارد	۲۰۰۱	استرن	مدیریت چند وجهی شهری

تعیین فرآیند شکل‌گیری و دگرگونی فضایی منطقه کلان شهر تهران/خلیل حاجی پور. رساله دکتری (دانشگاه تهران. پردیس هنرهای زیبا، دانشکده شهرسازی)؛ ۱۳۸۷. محقق با هدف تشخیص فرآیند شکل‌گیری، دگرگونی، تبیین علل و عوامل آن در رابطه با منطقه کلان شهر تهران در صدد پاسخگویی به فرآیند شکل‌گیری و دگرگونی مفهومی و ماهوی منطقه کلان شهر تهران، همچنین ابعاد، ویژگی‌ها و مشخصه‌های هر مرحله از این دگرگونی‌ها و نیز نیروهای موثر و پارامترهای اثرگذار بیرونی و درونی در فرآیند گذار می‌باشد.

به وجود آمده در آن‌ها و فعالیت‌های انجام شده و اثرات آن‌ها بر تغییرات کمی و کیفی مورد مطالعه نگارنده بوده است. نقش تحولات جمعیتی در تغییرات کالبدی شهر کرمان/مرضیه افضلی نیز. کارشناسی ارشد (دانشگاه آزاد اسلامی. واحد علوم و تحقیقات، دانشکده مدیریت و اقتصاد، گروه مدیریت، رشته برنامه‌ریزی شهری)؛ ۱۳۸۷. محقق با مطالعه در رابطه با شکل‌گیری تدریجی شهر فوق و موارد اثرگذار در کالبد شهر در نیم قرن اخیر پرداخته است در این تحقیق تحولات و دگرگونی عرصه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و جغرافیایی در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی مورد بررسی قرار گرفته است.

روش پژوهش

عامل اجتماعی، ۱۰ تا ۱۵ برای عامل زیست‌محیطی و ۱۵ تا ۲۰ برای عامل اقتصادی تدوین گشت. بعد از به دست آوردن اطلاعات و داده‌های خام از طریق پرسشنامه، آمار توصیفی شهروندان و آمار استنباطی در راستای اثبات فرضیات مورد استفاده و در نهایت نسبت به استخراج آن‌ها اقدام و تحلیل‌های لازم با استفاده از آزمون t مد نظر قرار گرفته است. برای تعیین روایی و پایایی پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS برای سؤالات پرسشنامه استفاده گردیده است.

ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه شهروندان به جهت دریافت میزان ضریب اعتماد به دست آمده عدد ۰٫۷۱ حاصل شد که نشان‌دهنده پایایی بالای پرسشنامه می‌باشد. ضمن آنکه ضرایب همبستگی آزمون‌ها از نمره بالایی برخوردار بوده‌اند.

در این مقاله داده‌های خام که به روش‌های مختلف جمع‌آوری، سپس از تلفیق، ترکیب و استخراج آماره‌های جمعیتی نظیر رشد طبیعی و مقادیر مهاجرت‌ها و شناسایی شاخص‌های کمی و کیفی مورد نظر و با توجه به نیاز تحقیق طبقه‌بندی گردیده و نتایج به دست آمده در یک چارچوب نظری و روش تکوینی-تحلیلی در رابطه با متغیر وابسته (تغییرات فضایی-کالبدی منطقه شش) مورد آزمون قرار گرفته و نتایج نهایی گردید.

این مطالعه از نظر هدف کاربردی می‌باشد که نتایج حاصل از آن در رفع نیاز و حل مسائل و مشکلات خاص (در اینجا منطقه شش) در موقعیت واقعی به کار می‌آید و از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها توصیفی از نوع پیمایشی می‌باشد.

معرفی جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش کلیه شهروندان ساکن منطقه شش که تعداد آن‌ها ۲۳۷۲۹۲ نفر می‌باشد.

نمونه و روش نمونه‌گیری

نمونه بر اساس جدول کرجسی و مورگان تعداد ۳۸۶ نفر برآورد و به روش تصادفی ساده نمونه‌گیری انجام شد (مطابق جدول شماره ۲)

ابزار گردآوری داده‌ها

در این پژوهش از پرسشنامه محقق ساخته بهره‌گیری و در ابتدا با توجه به متغیرهای پژوهش، پرسشنامه در چهار بخش اصلی برای گروه هدف (شهروندان ساکن منطقه)، در قالب ۲۰ پرسش به صورت پنج گزینه‌ای طراحی شد. در بخش اول سؤالات جمعیت شناختی، مطرح و سپس از سؤال ۱۰ تا ۵ برای ارزیابی

جدول ۲: نمونه آماری بر اساس جمعیت، محلات ۱۸ گانه شهرداری منطقه ۶

نام محله	ناحیه	جنسیت		تعداد نمونه آماری
		زن	مرد	
ایران‌شهر	۱	۷	۱۰	۱۷
نجات الهی		۸	۱۲	۲۰
محله لاله	۲	۶	۱۳	۱۹
دانشگاه تهران		۷	۱۳	۲۰
نصرت		۹	۱۵	۲۴
کشاوری غربی		۸	۱۳	۲۱
عباس‌آباد	۳	۹	۱۳	۲۲
سنایی		۱۰	۱۳	۲۳
بهجت‌آباد		۸	۱۲	۲۰
فاطمی	۴	۹	۱۳	۲۲
قزل‌قلعه		۱۰	۱۹	۲۹
سیندخت		۱۰	۱۲	۲۲
میدان جهاد		۷	۱۲	۱۹
گاندی	۵	۸	۱۱	۱۹
ساعی		۹	۱۰	۱۹
شیراز جنوبی		۷	۱۱	۱۸
جنت	۶	۱۲	۱۳	۲۵
یوسف‌آباد		۱۸	۹	۲۷
۱۸ محله	۶ ناحیه	۱۶۲ نفر	۲۲۴ نفر	۳۸۶ نفر

جدول ۳: شاخص‌های توصیفی مؤلفه‌ی عوامل اجتماعی - فرهنگی

شاخص‌های توصیفی	تعداد	میانگین	انحراف معیار
عوامل اجتماعی-فرهنگی	۳۶۴	۳,۳۳	۰,۸۹۲

جدول ۴: آزمون فرضیه اول

95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	فرضیه ۱
Upper	Lower					
.42	.24	.322	.000	363	7.111	

زیاد با کد ۱ تا ۵ مشخص و سپس به رد یا تأیید فرضیه پرداخته شده است می‌توان میانگین کل برابر با ۳ را گویای سطح متوسطی از تأثیر عوامل اجتماعی-فرهنگی دانست که در تغییر کالبدی منطقه ۶ تهران تأثیرگذار هستند. جدول شماره ۳ میانگین و سایر شاخص‌های توصیفی مهم را در نمونه نشان می‌دهد. میانگین تأثیر عوامل اجتماعی-فرهنگی برابر با ۳,۳۳ شده است که از سطح متوسط بیشتر است. لذا با تأکید به جدول فوق و تعمیم اطلاعات از آزمون t و رقم حاصله می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/01$ بین میانگین نظری و میانگین تجربی وجود دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری این پژوهش، عوامل اجتماعی-فرهنگی در تغییر کالبدی منطقه شش تأثیرگذار هستند، پس فرضیه مورد نظر تأیید می‌شود.

فرضیه دوم: عوامل زیست‌محیطی منطقه در تغییر

کالبدی تأثیرگذار هستند.

با توجه به سؤالات مطرح‌شده در پرسشنامه در خصوص عوامل زیست‌محیطی و همان‌گونه که در جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود؛ میانگین برابر با ۳,۵۱ شده است که از سطح متوسط بیشتر است. لذا با تأکید به جدول فوق و تعمیم اطلاعات از آزمون t و رقم حاصله می‌توان مطرح نمود که تفاوت

معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/01$ بین میانگین نظری و میانگین تجربی وجود دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری این پژوهش، عوامل زیست‌محیطی در تغییر کالبدی منطقه شش تأثیرگذار هستند، پس فرضیه مورد نظر تأیید می‌شود.

یافته‌های پژوهش

در این رابطه از روش آماری توصیفی و استنباطی زیر بهره گرفته شد:

الف: آمار توصیفی شهروندان

۴۲٪ از کل پاسخگویان زن و ۵۸٪ را مردان تشکیل داده‌اند، ۳,۴٪ از کل پاسخگویان کمتر از ۲۵ سال سن دارند و ۳۵,۲٪ بین ۲۵-۳۵ سال و ۲۵,۴٪ بین ۳۵-۴۵ سال و ۱۵,۳٪ بین ۴۵-۵۵ سال و فقط ۲,۳٪ بالای ۵۵ سال سن دارند، ۳,۶٪ از کل پاسخگویان زیر دیپلم هستند و ۲۴,۹٪ دیپلم و ۴۲,۲٪ لیسانس و ۲۳,۱٪ فوق لیسانس و فقط ۳,۹٪ مدرک دکتری دارند، میزان درآمد ماهیانه ۱۴,۵٪ از کل پاسخگویان کمتر از ۵۰۰ هزار تومان است و ۵۷٪ بین ۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون تومان و ۱۷,۶٪ بین ۱ تا ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار تومان و فقط ۹,۶٪ بیش از ۱ میلیون ۵۰۰ هزار تومان در ماه درآمد دارند، ۴۵,۹٪ از کل پاسخگویان مهم‌ترین علت سکونت خود را نزدیکی به محل کار بیان کرده‌اند و ۱۱,۱٪ به خاطر تحصیل خود یا فرزندان و ۱۸,۷٪ اصالت بومی و محله‌ای و ۱۰,۶٪ دسترسی آسان به مراکز اداری تجاری درمانی و ۳,۹٪ دسترسی به امکانات حمل و نقل شهری و ۸,۵٪ نیز سایر دلایل را بیان کرده‌اند.

ب: آمار استنباطی

توسط این برداشت آماری فرضیات مورد نظر در مقاله به شکل زیر به اثبات رسیده‌اند.

فرضیه اول: عوامل اجتماعی-فرهنگی منطقه در تغییر کالبدی تأثیرگذار هستند.

با توجه به سؤالات مطرح‌شده در پرسشنامه که عوامل اجتماعی-فرهنگی برای هر سؤال از خیلی کم تا خیلی

جدول ۵: شاخص‌های توصیفی مؤلفه‌ی عوامل زیست‌محیطی

شاخص‌های توصیفی	تعداد	میانگین	انحراف معیار
عوامل زیست‌محیطی	۳۶۴	۳,۵۱	۱,۱۸۲

جدول ۶: آزمون فرضیه دوم

95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t
Upper	Lower				
.63	.38	.505	.000	363	8.161

اثرگذاری این بعد بر کالبد شهر امری بسیار مهم است. متأسفانه بسیاری از پروژه‌های شهری بدون در نظر گرفتن ابعاد اجتماعی و فرهنگی در شهر تهران و منطقه ۶ صورت پذیرفته است که اثرات جبران‌ناپذیری جمعیت ساکن آن زده است به عنوان مثال احداث اتوبان کردستان گرچه توانسته است باری را از دوش ترافیک شهر تهران بردارد؛ اما به شدت به بافت اجتماعی و محله‌ای محدود اصلی وارد نموده و باعث گسست اجتماعی و از هم گسیختگی محلی شده است. مورد فوق در رابطه با اجرای اتوبان مدرس، حکیم، گمنام هم صدق می‌کند و تصمیم‌گیری‌های انجام شده باعث از هم گسیختگی روابط بین محلات گردیده است. جدایی فضایی در شهر باعث سست شدن پیوندهای همسایگی و احساساتی می‌شود که جوامع کوچک از آن برخوردار می‌باشند. زندگی و کار در کنار جمعیت بزرگی که هیچ نوع پیوند احساسی و عاطفی ندارند، حس رقابت و استثمار متقابل را افزایش می‌دهد. (ممتاز ۱۳۸۸، ۱۲)

ضمناً تبعاتی که این بزرگراه‌ها از لحاظ آلودگی ایجاد می‌نمایند مشکلات زیادی را برای ساکنین از لحاظ روانی ایجاد می‌نماید که باعث انزوای آن‌ها شده و روحیه‌ای سرد را در آن‌ها ایجاد می‌کند و در نهایت در مشارکت‌های عمومی شرکت نمی‌نمایند.

منطقه ۶ با وجود اینکه از سطح سواد بسیار بالایی برخوردار و تمام محلات آن‌ها دارای سرای محل می‌باشد ولی متأسفانه سطح مشارکت آن از درجه بالایی برخوردار نیست که می‌تواند متأثر از موارد اشاره شده و فشار شهری بر روی جمعیت ساکن آن باشد.

فرضیه سوم: عوامل اقتصادی منطقه در تغییر کالبدی تأثیرگذار هستند.

با توجه به سؤالات مطرحه در پرسشنامه عوامل اقتصادی را شامل می‌شود و همان‌گونه که در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود؛ میانگین تأثیر عوامل اقتصادی برابر با ۴ شده است که از سطح متوسط بیشتر است. لذا با تأکید به جدول فوق و تعمیم اطلاعات از آزمون t ورقم حاصله می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/01$ بین میانگین نظری و میانگین تجربی وجود دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری این پژوهش، عوامل اقتصادی در تغییر کالبدی منطقه شش تأثیرگذار هستند، پس فرضیه مورد نظر تأیید می‌شود ترتیب الویت بندی از دیدگاه شهروندان در علل تغییر کالبدی عبارت‌اند از:

الویت اول: اقتصادی

الویت دوم: زیست‌محیطی

الویت سوم: اجتماعی - فرهنگی

لازم به توضیح است جامعه آماری نقش عامل مدیریت شهری را در تعدیل تغییر کالبدی بسیار پراهمیت ذکر نموده‌اند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با توجه به فرضیه اول که بیان می‌نماید عوامل فرهنگی - اجتماعی بر تغییر کالبدی منطقه ۶ تهران تأثیر دارد. آنچه مسلم است شهر بدون جامعه معنی و مفهوم نخواهد داشت، تنها در سایه مشارکت‌های مردمی است که می‌توان خواسته‌های مورد نظر از پیش تعیین شده در یک برنامه‌ریزی شهری به سرانجام رساند.

جدول ۷: شاخص‌های توصیفی مؤلفه‌ی عوامل اقتصادی

شاخص‌های توصیفی	تعداد	میانگین	انحراف معیار
عوامل اقتصادی	۳۶۴	۴.۰۰	۰.۶۳۹

جدول ۸: آزمون فرضیه سوم

One-Sample Test					
Test Value = 3					
95% Confidence Interval of the Difference		Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t
Upper	Lower				
1.07	.93	1.000	.000	363	29.879

در جدیدترین گزارش خود خسارات آلودگی هوا را در تهران، شامل: خسارت حاصل از مرگ و میر ناشی از آلودگی هوای شهر، سالانه ۶۴۰ میلیون دلار، نشانه‌های بیماری حاصل از آلودگی هوای شهر، ۵۲ میلیون دلار و خسارت‌های بیماری‌هایی که از آلودگی هوای تهران به وجود می‌آید، ۲۶۰ میلیون دلار برآورد نموده است.

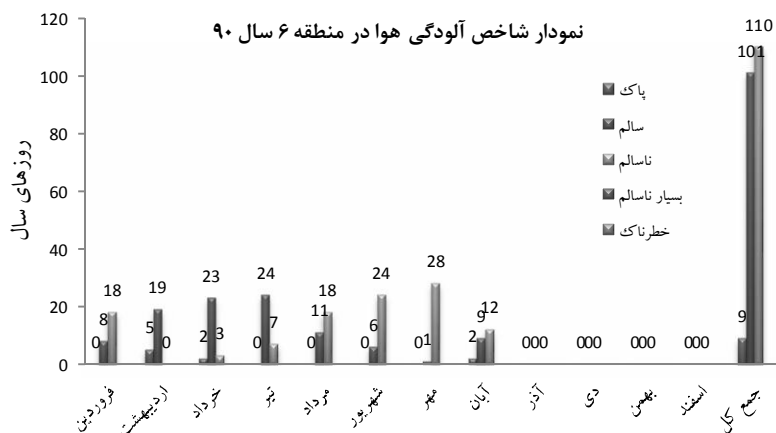
از سویی شرکت کنترل کیفیت هوا اعلام کرده است که وضعیت هوای پایتخت رو به وخامت دارد به نحوی که در صورت عدم گسترش سیستم حمل و نقل عمومی تا پنج سال دیگر به شهری تبدیل خواهد شد که هیچ منطقه‌ای در آن از هوای پاک برخوردار نخواهد بود. با توجه به اینکه منطقه شش یکی از مناطق مرکزی تهران است، لذا بیشتر مسایل و مشکلات زیست‌محیطی شهر تهران نیز در سطح این منطقه وجود داشته و به عبارتی مسائل زیست‌محیطی منطقه منفک از شهر تهران نیست. منابع آلوده‌کننده هوای منطقه شامل منابع ساکن و متحرک است که سهم هر کدام از منابع در ایجاد آلودگی هوا به ترتیب ۳۰ و ۷۰ درصد می‌باشد.

علاوه بر تراکم زیاد خودرو وضعیت ترافیک منطقه به صورتی است که خودروها نمی‌توانند با سرعت زیاد حرکت کنند و از آنجا که در سرعت زیاد میزان انتشار آلاینده‌ها کاهش می‌یابد که خود می‌تواند یکی از دلایل آلودگی هوا باشد بنابراین در می‌یابیم که آلودگی ناشی از حرکت خودروها در سطح منطقه بسیار بالا است. نمودار ۱ نشان میزان شاخص آلودگی هوا در منطقه شش در هشت ماهه اول سال ۹۰ می‌باشد

در مسائل فرهنگی نیز علیرغم تلاش‌های صورت گرفته متأسفانه در بخش آموزش و پرورش سطوح ابتدایی ضعیف می‌باشد. البته در مورد بخش دانشگاهی یکی از بهترین وضعیت‌ها در منطقه ۶ وجود دارد و بسیاری از دانشگاه‌های مهم کشور در آن قرار دارد که باید از این پتانسیل جهت بهبود منطقه استفاده شود. ضمن اینکه در طرح توسعه دانشگاه تهران بسیاری از ساختمان‌های مسکونی از مالکین خریداری و تملک گردید تا در آینده جهت گسترش و تغییر کاربری آن‌ها اقدام شود.

با توجه به فرضیه دوم تحقیق که بیان می‌نماید عوامل محیط‌زیستی بر تغییر کالبدی منطقه ۶ تهران تأثیر دارد علیرغم تصویب قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا در سوم اردیبهشت‌ماه ۱۳۷۴، در راستای تحقق اصل پنجاهم قانون اساسی به منظور پاک‌سازی و حفاظت از هوا از آلودگی‌ها و تصویب طرح جامع کاهش آلودگی هوای تهران توسط شهرداری، متأسفانه تا به امروز اقدام قاطعی در این رابطه صورت نگرفته و در حال حاضر شهر تهران یکی از آلوده‌ترین کلان‌شهرها در این رابطه است. بر اساس تحقیقات انجام شده تهران در بیش از دو، سوم روزهای سال با پدیده وارونگی دما روبه‌رو است و این حالت بیشتر در پاییز و زمستان اتفاق می‌افتد، این پدیده موجب تراکم هوای آلوده در محدوده معینی می‌شود و هر اندازه ارتفاع وارونگی دما کوتاه‌تر و مدت آن بیشتر باشد، خطر ناشی از آن نیز افزایش می‌یابد.

آلودگی هوا سالانه منجر به مرگ ۵۰۰۰ نفر تهرانی می‌شود. (سایت کنترل کیفیت هوا، ۱۳۹۱) بانک جهانی

نمودار ۱: شاخص آلودگی هوا در منطقه ۶ در ۸ ماهه اول سال ۹۰
منبع: شرکت کنترل کیفیت هوا

صدای جمعیت در کوچه و خیابان، بلندگوهای ثابت و سیار و. می‌باشند که طبق بررسی‌ها مهم‌ترین آلاینده وسایل نقلیه موتوری است. نمودار ۲ میزان تراز صدای معادل L_{Aeq} در ایستگاه ژئوفیزیک در ایام هفته در هفت ماه اول سال ۹۰، نشان می‌دهد.

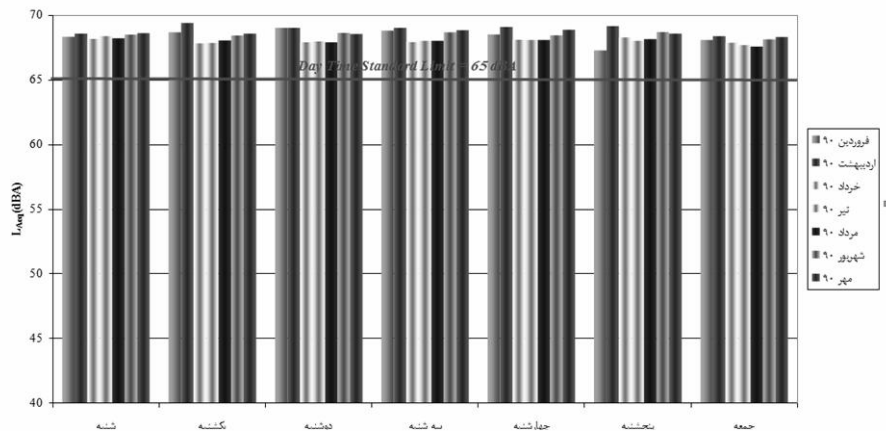
با توجه به واقع شدن منطقه شش در شمال مرکز تهران و تمرکز بسیاری از ساختمان‌های اداری و وزارتخانه‌ها در آن، متأسفانه در اغلب مواقع سال هوای این منطقه در شرایط ناسالم قرار دارد. داده‌های سنجش آلودگی منطقه نشان می‌دهد که به لحاظ منواکسید کربن دارای آلودگی بیشتری در مقایسه با ذرات معلق می‌باشد. دلیل این امر واقع شدن منطقه در نواحی مرکزی شهر و بالا بودن میزان تردد وسایل نقلیه است. آلودگی‌های موجود در منطقه در درجه اول، آلودگی هوا به علت مرئی بودنش، اهمیت زیادی در بین شهروندان از جمله ساکنان منطقه شش دارد. زیرا در طول روز ذرات آلاینده هوا توسط ساکنین و مراجعین به منطقه استنشام شده یا اثرات آن در سطح منطقه قابل رویت است. آلودگی دیگری که در بین شهروندان از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است، موضوع زباله‌های شهری - خانگی است. این نوع زباله‌ها علاوه بر مرئی بودن، آلودگی بصری، ایجاد بیماری، تجمع حشرات، جاری شدن شیرابه و پخش زباله توسط زباله دزدها می‌شود. آلودگی صوتی نیز به عنوان سومین منبع آلودگی در سطح منطقه حائز اهمیت می‌باشد. با توجه به موارد مذکور نقش مدیریت شهری در کاهش عوامل فوق‌الذکر قابل توجه و ملاحظه بوده و مدیریت جامع و یکپارچه می‌تواند در کاهش یا تعدیل موارد فوق نقش بسزایی داشته باشد.

منطقه شش به دلیل واقع شدن در مرکز شهر تهران (بافت اداری - تجاری) و نیز ترافیک سنگین، دارای آلودگی هوا می‌باشد و از لحاظ وجود آلاینده‌هایی چون CO ، NO ، NO_2 ، ذرات معلق مونوکسید کربن و SO در اکثر مواقع سال چند برابر سطح استاندارد و مجاز را نشان داده است.

به علت نقص فنی جویهای آب در سطح منطقه و نیز عدم وجود شبکه فاضلاب و همچنین دفع حدود ۹۵ درصد از مجموعه فاضلاب‌های خانگی از طریق چاه‌های جذبی به داخل زمین و یا آب‌های زیرزمینی، موجب آلودگی منابع آب و فاضلاب شده است.

در کل می‌توان گفت که کل سطح منطقه بجز قسمت‌های بسیار کوچکی از حاشیه آن آلوده به گازهای سمی است. در رابطه با آلودگی صوتی نیز می‌توان به این نکته اشاره نمود که بر اساس آخرین اندازه‌گیری‌های انجام شده به صورت مستقیم توسط ایستگاه‌های سنجش آلودگی صوتی، منطقه شش بیش‌ترین آلودگی صوتی را در شهر تهران دارد. حد مجاز آلودگی صوتی برای مناطق مسکونی در روز ۵۵ دسی بل و در شب ۴۵ دسی بل است؛ اما اکنون شهروندان در اکثر خیابان‌های منطقه شش آلودگی صوتی بسیار بالاتر از سطح استاندارد را تحمل می‌کنند. همان‌طور که قبلاً نیز به آن اشاره شد منطقه شش از لحاظ تجمع مراکز درمانی و آموزشی (دانشگاهی) دارای بالاترین رتبه در بین سایر مناطق است، لذا وجود شرایط فوق با این مهم کاملاً منافات داشته و به این مراکز صدمات جبران‌ناپذیری را وارد می‌آورد.

مهم‌ترین وسایل و منابع آلودگی صوتی در سطح منطقه شامل وسایل نقلیه موتوری، آژیر اتومبیل‌ها، مته‌ها و سر و صدای ناشی از کارهای ساختمانی، سر و

نمودار ۲ میزان تراز صدای معادل L_{Aeq} در ایستگاه ژئوفیزیک در ایام هفته در ۷ ماه اول سال ۹۰

منبع: شرکت کنترل کیفیت هوا

محدوده را سامان بخشید، اما باعث دل مردگی این بخش زنده شهر و تبدیل آن به یک جاده بین شهری گردید. بطوریکه حتی برای یک لحظه هم نمی‌توان در آن توقف نمود و این دل مردگی اثرات اجتماعی زیان‌باری را به ساکنین منطقه و حتی سایر شهروندان القاء نمود. (مشابه همین مسئله در پروژه نواب اتفاق افتاده است.)

متأسفانه منطقه ۶ به علت موقعیت استراتژیکی که دارد و واقع شدن آن در مرکز شهر تهران به نوعی محل عبور جمعیت شناور تهران شده است و همین امر باعث گردیده بسیاری از معابر منطقه به جهت روان‌تر شدن بحث ترافیک به ناچار تعریض گردد و یا شاهد ساخت پل‌های زیرگذر و روگذر در جای جای آن باشیم که این امر باعث نازیبایی چهره شهر و فشار روانی به جامعه ساکن آن باشد.

برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت و گردشگری مبتنی بر بستر فرهنگی - اجتماعی امکان‌پذیر است. به طوری که از شیوه نهادی شدن اوقات فراغت و تجهیزات گردشگری می‌توان به زمینه فرهنگی آن محیط اجتماعی پی برد، چرا که فرهنگ به گونه‌هایی مختلف در سیمای شهر متبلور می‌شود (نوابخش ۱۳۸۸، ۵۷). همچنین در بحث فرهنگی مدیریت شهری می‌تواند بسیار اثرگذار باشد. انجام جشنواره‌های فرهنگی در مراکز عمومی، همکاری با موزه‌ها و مراکز فرهنگی و همکاری با وزارت آموزش و پرورش و وزارت فرهنگ و آموزش عالی از آن جمله می‌باشد. در منطقه ۶ شهرداری در طرح توسعه دانشگاه تهران در محدوده خیابان کارگر شمالی، وصال و بلوار تا انقلاب از صدور جواز ساختمانی ممانعت به عمل آورده است و نقش مهمی را در تغییر کالبدی این محدوده منطقه و تبدیل مسکونی به آموزشی ایفا نموده است.

- در خصوص مسائل محیط‌زیستی نقش مدیریت شهری بسیار تأثیرگذار می‌باشد. آلودگی هوا، آلودگی پسماندهای خانگی و تجاری و آلودگی صوتی در سطح منطقه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشند. با توجه به موارد مذکور نقش مدیریت شهری در کاهش عوامل فوق‌الذکر قابل ملاحظه بوده و مدیریت جامع و یکپارچه و در نظر گرفتن ارزیابی‌های زیست‌محیطی پیش از اجرای پروژه‌های شهری در این منطقه می‌تواند در کاهش یا تعدیل موارد فوق‌نقش بسزایی داشته باشد.

-در بحث اقتصاد نیز نقش مدیریت شهری بسیار موثر است، منطقه شش به عنوان کانون توجه مرکز شهر

با توجه به فرضیه سوم تحقیق که بیان می‌نماید عوامل اقتصادی بر تغییر کالبدی منطقه شش تهران تأثیر دارد، می‌توان بیان نمود، مسائل اقتصادی یکی از تأثیرگذارترین عوامل در کالبد یک شهر به خصوص منطقه شش می‌باشد. به علت مرکزیت منطقه در شهر تهران کمتر شرکتی وجود دارد که خواهان وجود دفتر مرکزی خود در این منطقه نباشد. ضمناً وجود وزارتخانه‌های مختلف مانند نفت، آموزش و پرورش، تعاون، جهاد کشاورزی، راه و ترابری،... و بسیاری از شرکت‌های وابسته تمایل دارند دفاتر خود را در مجاورت چنین وزارتخانه‌هایی بنا کنند.

بنا بر نظریه مکان مرکزی والتر کریستالر، نقطه یا مکان مرکزی به مکانی گفته می‌شود که کالا و خدمات را در اختیار نواحی فراتر از حول و حوش قرار می‌دهد و از این نظر برای مناطق متعددی مرکزیت دارد و منبع مایحتاج آن‌ها به حساب می‌آید. به همین دلیل است که بسیاری از خیابان‌های مهم این منطقه از جمله طالقانی، سپهبد قرنی، آفریقا، بلوار کشاورز و... کانون تجمع دفاتر آن‌ها قرار گرفته است. همچنین شعب مرکزی بانک‌هایی از جمله تجارت، ملت، پارسیان، پاسارگاد و... نیز ویژگی خاصی به منطقه داده است، دفاتر اصلی بیمه، تجمع بیمارستان‌های خصوصی، دفاتر اصلی آژانس‌های هواپیمایی نیز به نوعی قطب اقتصادی منطقه را دو چندان نموده است که می‌توان فرصتی جهت استفاده بهینه از آن‌ها باشد.

حال با توجه به نتایج فوق می‌توان نقش مدیریت شهری را بر تعدیل این عوامل چنین مطرح نمود:

-مدیریت شهری در بحث اجتماعی و فرهنگی می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد. تعریف جدید شهرداری تهران در رابطه با تبدیل شهرداری از یک سازمان خدماتی به یک نهاد اجتماعی بیانگر همین موضوع است. در حال حاضر در منطقه شش، ۱۸ محله وجود دارد که همگی دارای شوراباری و سرای محله می‌باشند و مدیریت محله در آن‌ها فعال گشته است و البته شرایط فعلی ابدأ شرایط آرمانی نبوده و با شرایط مطلوب و حکومت محلی فاصله بسیار داریم.

مورد و مشکل دیگر شهرداری در مسائل اجتماعی، در نظر گرفتن اثرات تأثیر اجتماعی در هنگام اجرای پروژه‌های شهرداری به خصوص عمرانی و ترافیکی می‌باشد که باید در قبل، بعد و پس از اجرا انجام پذیرد. به عنوان مثال طرح یک طرفه کردن خیابان ولیعصر در محدوده منطقه ۶ گرچه به ظاهر مشکل ترافیکی این

فرهنگی منطقه با دقت بیشتری عمل نموده و با تقویت برنامه‌های تفریحی مانند سامانه نشاط و ورزش محلات و ایجاد مکان‌هایی مانند پاتوق محله و سالن‌های گردمایی این حس بیگانگی را در بین مردم منطقه کاهش دهد.

- تلاش در جهت افزایش مشارکت‌های مردمی: جدایی فضایی به محل کار و سکونت می‌تواند چنان عاملی مضر برای مشارکت مدنی دیده شود. پراکندگی شهری^۴ باعث از هم گسیختن ارتباطات و پیوسته‌های اجتماعی می‌گردد (ایوانس و دیگران ۱۳۹۰، ۲۹). افزایش مشارکت‌های مردمی از طریق گسترش سراهای محل و افزایش آموزش شهروندی و استفاده از هفت تکنیک پژوهش مشارکتی (Burdeg 2004, 223) جهت ایجاد حس مسئولیت در مقابل شهر و محله و کاهش بی‌تفاوتی نسبت به مسائل حیطه زندگی شهروندان مورد استفاده می‌باشد، ضمن اینکه در صورت مشارکت‌های مردمی می‌توان از نظرات آن‌ها در زمینه اقدامات تخصصی نیز بهره برده و بسیاری از پروژه‌ها را با توجه به نظرات و یا ارزیابی تأثیرات اجتماعی (اتا)^۵ بررسی نمود. (Becker 2003, 22)

- استفاده از توان‌های دانشگاهی و نیروهای متخصص حاضر در این مراکز به منظور تدوین اصول و روش‌های مدیریت مطلوب شهری متناسب با نیاز منطقه و کاربست راهکارهای ارائه شده از سوی این نهادها

- تلاش در جهت گسترش جذب مشارکت‌های مردمی اجرایی نمودن روش‌های مدیریتی چون شوراباری‌ها و شوراهای محلی از طریق تقویت مدیریت محله، بسط سراهای محل که در این رابطه منطقه باید بسمت و سوی تقویت سراهای محلی به خصوص در محلاتی که سراهای محل دارای امکانات بسیار ضعیفی می‌باشد (مانند محله سیندخت) اقدام نماید.

- طراحی سیستم نظارتی مناسب برای کنترل نحوه اجرای طرح‌های توسعه شهری از قبیل استفاده از سیستم‌های نظارتی مردمی و استفاده از نظر کارشناسان خبره محلی و بررسی ارزیابی تأثیرات اجتماعی حاصل از اجرای طرح‌ها.

تعدیل عوامل محیط‌زیستی

- پیشنهادهای مربوط به کاهش آلودگی هوا: بدیهی است رفع مشکلات زیست‌محیطی، به علت گستردگی شهر تهران و مرتبط بودن سایر مناطق به یکدیگر منحصراً نمیتواند در یک منطقه به انجام رسد و در این زمینه نیاز

تهران از این مقوله به دور نمانده است. بسیاری از مجوزهای صادر شده برای تبدیل املاک مسکونی به تجاری و حتی احداث پاساژهای بزرگ که در خیابان‌های ولی عصر، میدان هفت تیر، خیابان کارگر و... بدون در نظر گرفتن زیرساخت‌های شهری لازم مانند پارکینگ، دسترسی مناسب، امکان توقف و... می‌باشد که علاوه بر مشکل زایی برای شهروندان باعث انواع تبعات محیطی (آلودگی هوا و صوتی و...) گردیده است.

در بسیاری از ممالک پیشرفته دنیا مدیریت شهری با جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی امکانات کاملاً ویژه‌ای را با در نظر گرفتن تمامی اصول شهرسازی، ترافیکی، اجتماعی،... که نه تنها برای آن محدوده شهری مشکل‌ساز نیست بلکه باعث رونق اقتصادی آن محدوده و منطقه نیز می‌گردد و یا با ایجاد مراکز تفریحی و تفرجگاهی ضمن ایجاد محیطی شاد و آرام محلی جهت درآمدهای مورد نیاز خود، فراهم می‌آورد. البته لازم به ذکر است در محدوده منطقه به علت گرانی و کمبود زمین سرمایه‌گذاری مشکل و بعضاً ناممکن به نظر می‌رسد.

با توجه به نتایج به دست آمده از طریق پرسشنامه‌ها و جمع‌بندی‌های حاصل از تحقیقات، پیشنهادات و راهکارهایی که می‌تواند از منظر مدیریت شهری کاربردی باشد، جهت بهره‌برداری ارائه می‌گردد:

تعدیل عوامل اجتماعی و فرهنگی

- ساخت مراکز گذران اوقات فراغت و تجمعات اجتماعی: یکی از مباحث مهم در بحث اجتماعی حفظ هویت محلی و ارزش‌های اجتماعی است که متأسفانه در منطقه شش به علت ماشینی شدن زندگی کم رنگ شده است. با توجه به نظریه میلگرام، فشار بافت‌های اداری و تجاری به محلات باعث شده است که روابط اجتماعی در محله بسیار کمرنگ گشته و اصطلاحاً چیزی به نام همسایگی و هم‌محله‌ای معنا پیدا نکند. (شیخی ۱۳۸۶، ۲۱۰)

آنچه در منطقه شش کاملاً احساس گردیده و مورد نیاز است وجود مراکز مهم گذران اوقات فراغت و باشگاه‌های تفریحی و... می‌باشد که در حال حاضر تعداد آن‌ها قلیل و کیفیت آن‌ها به مرور زمان به شدت کاهش یافته است (مانند سینماها و تئاترها). لازم به توضیح است که بالا رفتن کیفیت مکان‌های موجود در ارتقاء سطح فرهنگی شهر تهران نیز به سبب موقعیت منطقه شش بی‌تأثیر نخواهد بود. ضمناً باید حوزه اجتماعی و

منطقه وحتى تهران میباشد، جای تامل دارد وجابجایی یکی از این دو و یاسرپوشیده کردن محل تخلیه زباله پیشنهاد می گردد.

- پیشنهادهای مربوط به کاهش آلودگی آبهای سطحی وزیرزمینی: باتوجه به ویژگی منطقه و وجود مظهر پرآب ترین قنوات تهران مانند عباس آباد، یوسف آباد و... شناسایی مسیرعبوروخارج نمودن آنها از زیرمنزل مسکونی محدوده جهت جلوگیری ازآلوده شدن آب توسط فاضلاب شهری، همچنین پیگیری لازم ازاداره فاضلاب جهت تکمیل نمودن شبکه فاضلاب درمنطقه امری ضروری می نماید.

- توسعه فضای سبز: باتوجه به اینکه فضای سبز یک محدوده میتواند نقش ریه های تنفسی آن را برعهده گیرد توسعه آن درمنطقه شش که به شدت درگیرمسئله آلودگی هوامیباشد، کاری بسیارضروریست. حال باتوجه به محدودیت زمینهای دراختیار منطقه می توان از توسعه فضای سبزعمودی، تغییر کاربریهای نظامی به فضای سبز (پادگان جمشیدآباد) و استفاده محوطه های سایررگانها (بیمارستانها، دانشگاهها و... جست.

- توسعه امکانات زیربنایی مربوط به بهداشت محیط مانند کانالهای فاضلاب، بهبود روش های جمع آوری زباله و... مختلف به منظور جلوگیری از آلودگی های محیطی و عواقب ناشی از آن، در این رابطه تلاش در راستای توسعه شبکه فاضلاب در سطح منطقه، همچنین تکمیل شبکه های فعلی به خصوص در نواحی شمالی منطقه - به علت نوع بافت خاک و دژ بودن آن - توصیه می گردد. ضمناً در رابطه با مرکز جمع آوری زباله می بایست حداکثر تلاش در خصوص بهبود کیفیت بازیافت همسو با انتقال بهداشتی ضایعات صورت پذیرد.

تعدیل عوامل اقتصادی

در تحلیل یک شهر موفق باید افزود که موفقیت در برگیرنده عناصری چون: قابلیت سکونت، بهره وری، رقابت^۷ و مدیریت است؛ یعنی در صورتی که شهرها فاقد عناصر یاد شده باشند، از موفقیت بهره ای ندارند. بنابراین، برای راهیابی به اداره موفق یک شهر باید زمینه ایجاد چهار عنصر فوق الذکر را فراهم آورد. در صورتیکه نقاط شهری به لحاظ اقتصادی و اجتماعی بخواهند به موفقیت هایی دست یابند، از نقطه نظر مالی می بایست زنده باشند و خوب اداره شوند.

- توسعه گردشگری: امروزه از تواناییها، جاذبه ها و امکانات فرهنگی استفاده می کنند تا از آن طریق به

به پیگیری واقدام اساسی در سرتاسر تهران میباشد، ضمن اینکه تنها مدیریت شهری در این رابطه دخیل نبوده و نقش دولت وسایر ارگانهای عمومی وخصوصی نیز در این زمینه بسیار موثر است.

به عنوان مثال رعایت استانداردهای سوخت خودروها در هنگام تولید و یاساخت خودروهای داخلی بر اساس استاندارد یورو ۵، می تواند در زمینه کاهش آلودگی هوا بسیار موثر باشد، اما آنچه مسلم است گسترش و افزایش فرهنگ استفاده از وسائط حمل و نقل عمومی میتواند در کاهش آلودگیهای محیط زیست تهران و بویژه منطقه شش موثر واقع گردد. لذا باید ضمن تقویت ونوسازی ناوگان حمل و نقل عمومی، بحث مترو و گسترش شبکه آن به شدت پیگیری و تمام شرایط لازم جهت سهل والوصول بودنش محیا شود، زیرا با شرایط فعلی وعدم حساسیت دولت مردان در رابطه با آلودگیهای محیط زیست شاید مترو بتواند بهترین گزینه جهت کاهش انواع آلودگی ها باشد. ضمن اینکه اثر مستقیم روی میزان ترافیک، به خصوص در منطقه شش داشته و آلودگیهای حاصل از آن را نیز کاهش میدهد.

- پیشنهادهای مربوط به کاهش آلودگی صوتی: در رابطه با کاهش آلودگیهای صوتی نیز استفاده از دیوارهای صوتی مدتی است که در تهران مرسوم گشته و در این منطقه نیز در قسمتی از اتوبان کردستان به کار گرفته شده است، اما پیشنهاد می گردد بجای استفاده از چنین سازه هایی که هزینه های سرسام آوری جهت ساخت و نصب آنها مورد نیاز است و باعث محدود شدن دید و منظر شهری نیز میگردد، از دیوارهای صوتی طبیعی که همان کاشت متراکم گیاهان میباشد بهره گرفته شود تا ضمن زیبایی، باعث طراوت هر چه بیشتر هوا نیز گردد.

- پیشنهاد مربوط به کاهش آلودگیهای زباله های شهری و خانگی: باتوجه به ویژگی های محدوده و میزان بالای جمعیت شناور در آن به نوعی بی تفاوتی در رابطه بانظافت و زباله این منطقه شهری از طرف مردم مشاهده می گردد که در این رابطه بالا بردن فرهنگ شهرنشینی امری بسیار ضروریست و نقش صداوسیما در این روند تاثیر گذار خواهد بود. ضمناً مدیریت شهری می تواند با بهبود ناوگان زباله و گسترش فرهنگ بازیافت در کاهش زباله های رها شده در سطح منطقه موثر واقع شود. از نکات و ویژگیهای دیگر منطقه وجود مرکز تخلیه زباله بیهقی است که اگرچه در کاهش هزینه های دفع زباله موثر میباشد، اما مجاورت آن با فروشگاه شهروند آرژانتین که یکی از مراکز مهم تامین مواد غذایی برای ساکنین

جدید برای شهرداری و مدیریت شهری و جایگزینی این منابع به جای فروش تراکم و تغییر کاربری.

منابع و مأخذ

۱) شیعه، اسماعیل. (۱۳۸۹). مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری. انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.

۲) مرصوصی، نفیسه. (۱۳۸۶). تحلیل کاربری اراضی شهری با رویکرد توسعه پایدار، مورد مطالعه: شهرک سعدیه شیراز.

۳) مرکز آمار ایران. (۱۳۸۵).

۴) ر. ک. ممزتا، فریده. (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی شهر.

۵) سایت کنترل کیفیت هوا. (۱۳۹۱).

۶) نوابخش، مهرداد و مطلق، معصومه (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی فن آوری اطلاعات و ارتباطات شهری ICT. انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

۷) شیخی، محمد تقی. (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی شهری. انتشارات شرکت سهامی انتشار.

۸) ایوانس، باب [و دیگران] ۱۳۹۰. اداره شهرهای پایدار. ترجمه ی دکتر غلامرضا کاظمیان و همکار. انتشارات پرهام نقش.

۹) حکمت نیا، حسن و موسوی، میرزنجف. (۱۳۸۵). کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای. یزد. انتشارات علم نوین. چاپ اول.

۱۰- پاپلی یزدی، محمدحسین ورجبی سناجردی، حسین. (۱۳۸۹). نظریه‌های شهر و پیرامون. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

11-Becker, Henk. & Vanclay, Frank. (2003). The International Handbook of Social Impact Assessment: Conceptual and Methodological Advances Edward Elgar,

12-Berube, Micheal, (2007). Cumulative Effects Assessments at Hydro- Quebec: What Have We Learned? BoImpact Assessment and Project A ppraisal. Vol.25.No.2.

13-Burdeg, Rabel. (2004). The concepts, process and Method of Social Impact Assessment. Social ecology press.

14-Harvey Jack. (1996). Urban Lan Economics. 4th. Mac Millan...

15 - Kajanus, M.A. (2000). model for creating innovative strategies for its application to

توسعه شهرها پرداخته شود. این حرکت تحت عنوان توریسم فرهنگی در بین بسیاری از کشورها و شهرهای بزرگ کاربرد گسترده‌ای پیدا کرده است. احیای ابنیه تاریخی، تقویت جاذبه‌های سیاحتی و افزایش این قبیل مراکز به توسعه بسیاری از شهرها به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و غنای فرهنگی کمک کرده است (شیخی ۱۳۸۶، ۲۵۱). خانه‌های تاریخی در سطح منطقه شش از نظر تعداد نسبت به سایر مناطق قابل ملاحظه می‌باشند به طوری که در سطح منطقه ۷۰ خانه ثبت میراث فرهنگی داریم و به طور قریب حدود ۲۰۰ خانه با ارزش در سطح منطقه وجود دارد قالب خانه‌های اعیانی آخر قاجار و اوایل رضاشاه در این محدوده اتفاق می‌افتد. توسعه گردشگری با توجه به پتانسیل بالای منطقه به عنوان بخشی از تاریخ پایتخت و تجمع موزه‌ها و مراکز فرهنگی (مانند سینماها، تئاترها و...) مانند سینما آزادی که پروژه موفق بوده است. وجود هتل‌های بین‌المللی در سطح منطقه مانند هتل بزرگ تهران، لاله، اسپیناس، رامتین... که بسیاری از توریستهای خارجی در این هتل‌ها اقامت می‌گزینند.

- ایجاد تمهیدات لازم در اطراف مراکز تجاری: برای افزایش جذابیت مراکز مهم تجاری به خصوص در خیابان‌های ولیعصر، میدان هفت تیر و... نیاز به تمهیدات لازم در این رابطه می‌باشد، به عنوان مثال تامین پارکینگ، ساخت مراکز تفریحی و رستوران‌های معتبر می‌تواند در افزایش تمایل شهروندان به مراجعه به این مراکز بسیار اثرگذار باشد.

- بازنگری نحوه محاسبه عوارض شهرداری: تفاوت‌های ناشی از درآمد، قشربندی جدیدی را در جامعه ایجاد مینماید. از اینرو دولت‌ها و دستگاه‌های برنامه‌ریزی وظیفه سنگینی در خصوص ایجاد عدالت اقتصادی و اجتماعی (عمدتاً عدالت اقتصادی) به‌عهده دارند. تنها بعضی از دولتهای جوامع اروپای غربی با نظام هماهنگ مالیاتی و مالیه خود توانسته‌اند تا حد زیادی عدالت اقتصادی را تامین نمایند. بر اساس چنین مولفه‌ای گسترش فقر و نابرابریهای شهری به حداقل خود کاهش یافته است (شیخی ۱۳۸۶، ۱۵۶). در این رابطه با توجه به تراکم مراکز اداری و تجاری و الهام گرفتن از روش‌های نوین نسبت به اخذ عوارض از اینگونه کاربری‌ها، درآمد قابل توجهی برای منطقه کسب نمود.

- اعمال حداکثر کنترل بر فروش تراکم و تغییر کاربری (اجرای طرح‌های تفضیلی) و استفاده از توانهای سیاسی اقتصادی منطقه به منظور کسب منابع درآمدی

یادداشت‌ها

¹ تغییراتی در محیط در نتیجه تأثیرات یک اقدام و تعامل آن‌ها با عوامل ناشی از گذشته، حال و آینده را تأثیرات انباشتی گویند.

² *Walter Crichtaller 1932*

³ *Milgram*

⁴ *Urban Sprawl*

⁵ مطالعات اتا (ارزیابی تأثیرات اجتماعی) در سه مرحله از دوره

اقدامات توسعه انجام می‌شود: اتا قبل از انجام اقدام- جنبه پیش‌نگر و پیش‌بینی دارد، در طول فرایند انجام- اقدام توسعه‌ای بیشتر ناظر بر کنترل تأثیرات منفی اقدام و رصد کردن تأثیرات بمنظور انجام واکنش مناسب دربرابر آن‌ها است- و در مرحله پس از اجرا اتمام اقدام ممکن است بنا به نوع اقدام توسعه‌ای صورت گرفته تأثیرات آن را در دوره‌های زمانی متفاوت ارزیابی کنند

⁶ بهره‌وری (*productivity*): در بخشهای مختلف مدیریتی، هنری، فرهنگی، دولتی و... ضروری است. اینکه چقدر شهرهای ما توانسته‌اند بهره‌وری داشته باشند، در بسیاری موارد سؤال برانگیز است.

⁷ شهرها باید قابلیت رقابت با سایر شهرها یا به صورت مرزی و درون مرزی را داشته باشند. مدیریت شهری اگر ابزار مناسب برای اداره شهر را نداشته باشد بهره‌وری رقابت تحقق نمی‌یابد.

